

דור העתיד במבחן ההווה:
על זכויות הילד במישורים משפטיים שונים
מנחה לשופטת סביונה רוטלוי עם פרישתה
מכס השיפוט

מאת

שילה איל, * עדן כהן, ** בנימין שמואלי, ***
רונה שוז, **** ואיילת בלכר-פריגת, *****

הדין הפלילי, דיני משפחה ודיני נזיקין; חובת הדיווח על עבירות אלימות ומין בילדים, מזונות ילדים, אימוץ ילדים, שמיעת ילדים בעניינים הנוגעים לגורלם, הריון בעולה; חברה רב-תרבותית, הלשנה, שקר, סקר, אמת, הצלה, התערבות, לחם, אימא, אבא, זכויות, חובות, מאסר, פיצויים, תשלומים; רשויות, משרדי ממשלה, הורים, מורים, פקידי סעד, שוטרים, עורכי-דין, שופטים, רבנים, רופאים; קטינים, בגירים, אחים, תלמידים, עובדים; דור העתיד שלנו, דור ההווה שלנו, ילדים, ילדים, ילדים.

כל הנושאים והדמויות הללו, בסיועם של כותבים מוכשרים ומגוונים מתחומי-דעת (דיסציפלינות) שונים, חברו להם יחדיו וקובצו לכרך מיוחד על זכויות של ילדים במישורים משפטיים שונים. כרך מיוחד זה מוקדש ל"אמם של הילדים", השופטת סביונה רוטלוי, סגנית נשיא בית המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו, לרגל פרישתה מכס השיפוט וכהוקרה על פועלה למען זכויות ילדים בכלל וכראש הוועדה לזכויות הילד – הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה – בפרט.

חלק גדול מהחיבורים בכרך זה מקורו בשני כנסים חשובים שנערכו בשנים האחרונות על ידי המרכז לזכויות הילד והמשפחה במכללת "שערי משפט". הכנס האחד¹ עסק בחובת הדיווח אודות עבירות בקטינים ובחסרי ישע, ובו השתתפו מאות משפטנים ואנשי רווחה. הכנס האחר² נתכנס לרגל פרישתה של השופטת רוטלוי מכס השיפוט, שבו השתתפו בין היתר, נשיאי בית המשפט העליון בעבר ובהווה, אהרן ברק

* חבר מערכת כתב העת "משפחה במשפט", מכללת "שערי משפט".
** רכז מערכת כתב העת "משפחה במשפט", מכללת "שערי משפט".
*** יוזם ומייסד כתב העת "משפחה במשפט" ועורכו המשותף.
**** עורכת משותפת של כתב העת "משפחה במשפט".
***** עורכת משותפת של כתב העת "משפחה במשפט".

1 ינואר 2005.
2 ינואר 2009.

ודורית ביניש. נוסף לכך, צורפו לכרך גם מאמרים אחרים מאת כותבים שלא הופיעו בשני הכנסים הללו, ובעניינים אחרים. סך הכול כולל הכרך שני חלקים שאוחדו לכדי כרך אחד, כרך ג-ד לשנים 2009-2010. האיחוד נעשה משום שבכל הנושאים המרכיבים את הכרך עובר חוט שני אחד – זכויותיהם של ילדים.

בכרך, פתיח המעלה על נס את פועלה המבורך של השופטת סביונה רוטלוי למען זכויות ילדים, מפי נשיאת בית המשפט העליון השופטת דורית ביניש, ומילות הוקרה נוספות מאת דיקאן המכללה, ד"ר אביעד הכהן. את הכרך חותמים דברי ברכה חמים של שופטת בית המשפט העליון עדנה ארבל, המתארים את תרומתה הרבה לקידום מעמדו ושלומו של הילד בישראל, להגנה על זכויותיו ולכיבוד אישיותו כאדם.

יש הטוענים כי המשפט הישראלי כיום הגיע אט אט לידי הפנמה מעשית כי בכל מצב שהוא, יש להתחשב באופן המרבי האפשרי ברצון הילד ויש לתת לו ייצוג הולם מקום שהדבר נחוץ. כך סבור שופט בית המשפט העליון אליקים רובינשטיין בהרצאתו הפותחת כרך זה.³ בדבריו מתאר השופט רובינשטיין את ההכרה במעמדו של הילד ובטיב זכויותיו כעצמאיות וכמיוחדות לו, בהיותו ילד. זאת, במישורים המשפטיים השונים (כגון בדיני המשפחה בשאלות אימוץ וענייני משמורת ילדים; בדיני הניזקין בשאלת זכותם של ילדים לתבוע את הוריהם; בדין הפלילי בנושא עבריינות נוער ושיקומו, ועוד), בחקיקה ובפסיקה. השופט רובינשטיין מקדיש חלק חשוב מרשימתו לעקרונות החשובים בדבר "טובת הילד" ו"זכויות הילד", המשמשים כאבני דרך בכל הנושאים הקשורים לגורלם של קטינים. הוא סוקר עקרונות אלה דרך המקורות המשפטיים השונים, מציג מחלוקות בנדון ומציע להתחשב, ככל הניתן, ברצון הילד תוך כדי התייחסות לבגרותו, לגילו ולהתפתחותו האישית. השופט רובינשטיין דן גם בזכותו של הילד להישמע ובכך שמשקל ראוי יינתן לדעותיו, כפועל יוצא מזכויותיו של הילד כבעל מעמד עצמאי וכיישות נפרדת מעצם היותו אדם. לסקירתו הרוחבית של השופט רובינשטיין בכל הקשור לנושאים אלה נודעת חשיבות רבה בראיית המצב המשפטי בישראל במבט-על. הוא אף מציע להקים פורום בינמשרדי לטיפול בנושאי ילדים ונוער, שיהא בו כדי לקדם נושאים שונים, בתיאום, בחקיקה ובתקצוב.

חלק עיקרי בכרך זה יוקדש לזכויות הילד בפלילים בסוגיה העדינה של חובת הדיווח, סוגיה המעלה שאלות שעניינן התערבות גורמים חיצוניים, כולל הציבור, ביחסים במשפחה, כמו גם החיוב הפוזיטיבי, שאינו שכיח במקומותינו, לקום ולעשות – דהיינו, לדווח. שני עשורים חלפו מאז עיגנה הכנסת לראשונה את חובת הדיווח אודות אלימות, התעללות, עבירות מין והזנחה בקטינים ובחסרי ישע בחוק העונשין, התשל"ז-1977,⁴ המכונה בפי אנשי המקצוע "חוק חובת הדיווח". חוק זה קבע עבירות חדשות של

3 אליקים רובינשטיין "על הקטין במשפט" משפחה במשפט ג-ד 35 (2009-2010).

4 ס"ח 226 (להלן: חוק העונשין). התיקון הוסף כפרק ו' בחוק העונשין (תיקון מס' 26), התש"ן-1989, ס"ח 90.

תקיפה והתעללות בקטינים ובחסרי ישע כשבצדן ענישה מחמירה.⁵ עוד קבע החוק חובה סטטוטורית לדיווח אודות עבירות כאלה הנעשות בקטינים ובחסרי ישע. מסקר שערכה חברת "מחקרי הגל החדש" בעבור הכנס בנושא "חמש עשרה שנה לחובת הדיווח על התעללות בילדים", שנערך על ידי המרכז לזכויות הילד והמשפחה במכללת "שערי משפט" בשיתוף המועצה הלאומית לשלום הילד,⁶ עלה שאדם אחד מעשרה, בכל רובדי החברה, יודע על ילד מוכה אחד לפחות בסביבתו הקרובה. אותו סקר מצביע גם על כך כי 78% מהאוכלוסייה מודעים לקיומה של חובת הדיווח בחוק. לכאורה, אמורים היו נתונים אלה להשתקף בהצפה של דיווחים למשטרה או למערכות הרווחה. אך ייתכן כי, על אף המודעות לקיומה של חובת הדיווח, מאמין חלק גדול מהאוכלוסייה כי החובה חלה עליו רק כאשר הוא יודע ידיעה של ממש אודות ביצוע עבירה כלפי חסר ישע או כלפי קטין – ולא היא. חובת הדיווח מוטלת גם על מי שחושד כי נעברה עבירה כזו. מטרתה של חובת הדיווח היא, בראש ובראשונה, להביא לבדיקה ולבירור של הנסיבות החשודות. לבסוף, סקר דומה, שנעשה למען המועצה לשלום הילד, מעלה נתונים דומים, אך מוסיף כי רק שיעור של 6% מהאוכלוסייה מודע לכך שאי מילוי חובת הדיווח היא בגדר עבירה פלילית. אחוז קטן בלבד מקטינים נפגעי אלימות מדווחים בעצמם על העבירות, וזוכים לסיוע מקצועי הניתן להם ולבני משפחותיהם. במדינות רבות מוטלת חובה זו על אנשי מקצוע בלבד, שנחשפים במהלך תפקידם לאפשרות כי בוצעו עבירות, ובישראל היא מוטלת גם על כל אדם. במאי 2007 הורחבה חובת הדיווח גם באשר לקטין הפוגע בקטין בן משפחתו, וזאת במקרים מסוימים בלבד.⁷

בטרם נחקקה חובת הדיווח ולאחריה, התעוררו ויכוחים לגבי סמכות המדינה להתערב באוטונומיה של המשפחה לצורך הגנה על קטינים ממעשים שנעשים בהם בתוך כותלי התא המשפחתי הסגור. הטלת החובה נועדה לשבור את קשר השתיקה סביב מקרי האלימות נגד קטינים וחסרי ישע. היא נועדה גם להסיר את הדילמה המוסרית מדרכו של מי שחש רצון לדווח אודות מקרים אלה אך מתלבט מחשש לפגיעה אפשרית בפרטיות התא המשפחתי, לפגיעה ביחסיו שלו עם אותה משפחה ולפגיעה אפשרית, בסופו של דבר, בקטין עצמו כתוצאה מהדיווח.

רבים מפירות הכנס בנושא חובת הדיווח, שנערך כאמור בשנת 2005, הפכו למאמרים ולרשימות הנכללים בכרך זה. בכנס, נפרשה סוגיית הדיווח ונדונה על ידי משפטנים ואנשי מקצוע מהתחום הסוציאלי.

הכותבים – שופטים, עורכי דין, אנשי אקדמיה, עובדים סוציאליים ופקידי סעד, אנשי משרדי הבריאות והחינוך, המשטרה והמועצה לשלום הילד – מעלים בחיבוריהם השונים בעיות שבהן נתקלו הגורמים הרלוונטיים ביישום הוראות חוק חובת הדיווח

5 ס' 3368-ב-3368 לחוק העונשין.

6 לעיל ה"ש 1 והטקסט הצמוד לה.

7 חוק העונשין (תיקון מס' 94), התשס"ז-2007, ס"ח 316.

ולצידן הצעות לפתרון, בכוונה ובתקווה שאלה ימצאו את מקומן בתיקוני חקיקה עתידיים. חלק מרשימות אלה סוקר את דרכי התמודדותן של הרשויות האמונות על יישומו של חוק חובת הדיווח, החל מאנשי מקצוע סוציאליים, דרך הרשויות לאכיפת החוק וכלה בבית המשפט.

על אף שקשה להצביע על נקודות התחלה וסוף בספר דברי הימים של ההיסטוריה, ובכלל זה של ההיסטוריה החקיקתית, ניתן לומר שסיפורה של החקיקה בדבר חובת הדיווח מתחיל במקרה טרגי אחד, שאינו יחיד, אך הוא בולט ומחירי, הוא סיפורה של מורן דנמיאס ז"ל. מורן הייתה ילדה קטנה שחווה התעללות קשה ביותר מצד דודה. היא אושפזה ללא הכרה בעקבות התעללות זו, שנמשכה חמישה חודשים, עד סופה המר של מסכת הייסורים שעברה. סיפורה של מורן מזעזע לא רק בגלל ייחודיותו, שכן מקרי הזנחה והתעללות בילדים הם, לצערנו הרב, שכיחים בימינו ולכך כולנו מודעים היום, שלא כמו בעבר. סיפורה של מורן מלמדנו על הבעיה שהחברה עלולה ללקות בה – היא בעיית ההתעלמות, האדישות והשתיקה. כולם ידעו על ההתעללות במורן – השכנים, החברים – אך הם פחדו ולא דיווחו, אפילו לא בשיחת טלפון אנונימית. המקרה המכונן של מורן ז"ל הוביל לחקיקה היסטורית (מהירה יחסית, אף אם מורכבת) של חוק חובת הדיווח, שנועד לעגן בספר החוקים של מדינת ישראל את החובה החלה על כל אזרח שומר חוק לדווח לרשויות הרלוונטיות אודות חשד למקרה של הזנחה או התעללות בקטין, אשר יש לו יסוד סביר לחשד שהם נעשו.

תהליך חקיקתו של החוק היה מורכב ובאו בו בחשבון שאלות כבדות משקל הנוגעות למעמד התא המשפחתי ולשאלת טובתו של הקטין ודרכי הטיפול האופטימליות במצוקתו. במאמרו, מציג יצחק קדמן⁸ את הליכי החקיקה של חוק חובת הדיווח, שהחלו בשנת 1989 בעקבות מותה של מורן, עובר להקמת "הוועדה להתעללות ילדים במשפחה" בראשות חבר הכנסת לשעבר הרב יצחק לוי.⁹ למעשה, כך טוען קדמן, עד לאותו מקרה טרגי הנזכר לעיל, התקיימה החברה הישראלית בהכחשה לעצם התופעה של התעללות בילד בתוך התא המשפחתי. תהליך החקיקה חשף עצבים רגישים בחברה הישראלית. היו שהתנגדו בתוקף לחוק הדיווח שנתפש כ"מלשינון". שאלות רבות הועלו לגבי סמכותה של המדינה להתערב באוטונומיה המשפחתית. מתנגדי החוק טענו כי טובתו של הילד עשויה לבוא רק במסגרת טובתה של המשפחה וממכלול זכויותיה של המשפחה. בסופו של דבר, עבר החוק במתכונתו הקיימת היום. ברם, כבכול סיפור חקיקתי, גם במקרה זה – ועל אף עבודה מסורה ויסודית של המחוקק ושאר הגורמים המקצועיים שעמדו מאחורי חקיקתו של חוק חובת הדיווח – ניתן לחזות בחקיקה שאינה מושלמת, הלוקה בתוצאות בעייתיות ובפגמים שחלקם

8 יצחק קדמן "במותה ציוותה לילדים רבים את החיים: חובת הדיווח על עבירות בילדים – רקע, סקירה ומהות" משפחה במשפט ג-ד 337 (2009-2010).

9 דו"ח הוועדה להתעללות בילדים במשפחה בנושא "תופעת ההתעללות בילדים" הוהדר מחדש ונמצא בכרך זה, בעמ' 431.

נולד עם החוק והגדרותיו וחלקם נולד עם הזמן. ובכל זאת, סבור קדמן שבמותה של מורן ז"ל היא ציווטה לילדים רבים את החיים, דרך חקיקת אותו חוק.

חוק חובת הדיווח נוגע בבעייתיות מובנית מעצם היותו מתערב וחודר לתא המשפחתי המוגן. בעיית ההתערבות רלוונטית במיוחד בחברה רב-תרבותית. שמואל גולדשטיין ורינה לאור¹⁰ עוסקים במתח הבין-תרבותי העולה מדרישת המחוקק לערב את המדינה בטיפול בבעיות התעללות והזנחה בתא המשפחתי האינטימי, אל מול השאיפה לפתור את הבעיות בתוך המסגרת המשפחתית, ללא חשיפה חיצונית לטיפול כלשהו של רשויות המדינה וללא חשיפת המקרה כלפי הסביבה. בעיה זו הועלתה עוד בדיונים הראשונים עובר לחקיקתו של החוק. אולם, וכך מדגישים גולדשטיין ולאור, בעיה זו מחריפה ואף מקבלת ממדים שונים לגמרי עת מדובר בהתנגשות בין האינטרס המדיני שמייצג המחוקק לבין השאיפה התרבותית-אתנית המאפיינת קבוצות מיעוט בחברה הישראלית, אשר בה קבוצות שונות המשמרות בחלקן אורח חיים וקוד אתי שונה מזה המקובל ברוב חלקיה של החברה הישראלית המודרנית. גולדשטיין ולאור מציעים, בין היתר, כי פקידי הסעד יתמקדו בשאלה כיצד הם, כנותני שירות, מסוגלים לייעל את עבודתם באופן שיהלום את מושגי היסוד התרבותיים של לקוחותיהם.

עיגון בחוק של החובה המוטלת על כל אזרח לדווח אודות מקרה מחשיד שהוא נחשף אליו, שואף ליצור מערכת שתאפשר איתור מהיר של מקרי התעללות והזנחה, ומניעתם. ואולם, יש לשקול את שאלת היעילות והמחיר הכרוך בחובת הדיווח לצד יתרונותיה. במילים אחרות, נשאלת השאלה אם מנגנון מהיר ותכליתי המחייב בדיווח יוכל בהכרח לטיפול יעיל בבעיה עצמה – בהתעללות.

גארי מלטון¹¹ עוסק בשאלה זו ומבקר את דרך התמודדותן של הרשויות בארצות-הברית עם בעיה זו. מלטון טוען כי חקיקת חוק הכופה על האזרח לדווח לרשויות אודות חשד יוצרת בעיה דואלית, הן מבחינת המדינה והן מבחינתו של האזרח המדווח, ואולי בכלל מבחינת החברה המדווחת. מבחינת המדינה, מגיע מלטון למסקנה כי מאז חקיקת חוק הדיווח בארצות-הברית,¹² מתמקדות הרשויות בעיקר בטיפול הפלילי בפוגע, ובכל הכרוך באיסוף ראיות, בהכנת עדים אפשריים, וכו'. בתוך כך, הוסטה תשומת הלב מהטיפול בבעיה עצמה, קרי הניסיון להעניק את הסעד המתבקש לטובת נפגע העבירה וסביבתו, לעבר הפיכת פקידי הסעד – שהם בעלי המקצוע האמונים על יישומו של חוק חובת הדיווח – לחוקרים ולבודקים, למעין בלשים. מבחינת החברה, נוצרת אדישות כלפי עצם המקרה. "השכן המודאג" מתמקד בפנייה לרשויות ואינו מנסה לסייע בעצמו. מלטון סבור כי זהו מצב עגום ובעייתי, וכי על המדינה לייצר כלים מתקדמים לטיפול בבעיה עצמה, לצורך ייעול הטיפול המקצועי בנפגעי העבירה.

10 שמואל גולדשטיין ורינה לאור "היבטים בין-תרבותיים והשפעתם על אנשי מקצוע בהקשר של איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה וחובת הדיווח" משפחה במשפט ג-ד 243 (2010-2009).

11 גארי ב' מלטון "חובת הדיווח: מדיניות ללא היגיון" משפחה במשפט ג-ד 303 (2010-2009).

12 Child Abuse Prevention and Treatment Act of 1974, 42 U.S.C. Chapter 67

ומה באשר למצב בישראל? מרים פבר,¹³ לשעבר פקידת סעד ראשית, מתמקדת במאמציהם של פקידי הסעד להגן על נפגעי העבירה מההליך הפלילי שאליו הם נחשפים – הליך הכולל, לעתים, מתן עדות ומתח משפחתי הגובר בעקבותיו. פבר טוענת כי פקידי הסעד נאלצים להתמודד עם בעיה זו כבעיה הנובעת באופן ישיר מהוראתיו של חוק חובת הדיווח. היא מסכימה באורח מסוים עם מלטון בכך שהעיסוק העיקרי של פקידי הסעד הוסט מהכיוון הטיפולי לטובת הטיפול הפלילי. על העיסוק הגובר של פקידי הסעד בהיבט הפלילי אנו למדים, לדעת פבר, מוועדות הפטור שהוקמו לצורך בחינת הנחיצות בדיווח למשטרה עובר לפתיחת ההליך הפלילי. ועדות הפטור הן מפלט מנקיטת ההליך הפלילי. לפקידי הסעד יש תפקיד חשוב בוועדות הפטור, שכן שיקול דעתם הוא המכריע בהחלטה אם להעניק פטור מדיווח למשטרה, אם לאו, ואם הפגיעה היא ממשית ומצדיקה פתיחתו של הליך פלילי. פבר מציינת גם כי במהלך עבודתו לעניין חובת הדיווח, על פקיד הסעד לבחון אם אכן קיימת מצוקה קשה המחייבת חידרה למרקם המשפחתי, או שמא מדובר במשפחה נורמטיבית שכל אשר היא זקוקה לו הוא עזרה טיפולית, הא ותו לא. היא עומדת גם על ההבחנה הבעייתית כשלעצמה בין דיווחי סרק לדיווחי אמת, בעיה המופיעה לרוב (אם כי לא רק) במשפחות שבהן ההורים מצויים בהליכי גירושין ויש חשש לדיווח כוזב בזדון לצורך השגת יתרון דיוני בסכסוך המשפחתי. העומס על כתפי פקידי הסעד מצריך, לדעת פבר, שינויים חקיקתיים שונים והיערכות מתאימה של הקצאת תקנים ושל תקצוב ראוי.

מירה קרני, מנהלת נציבות קבילות ילדים ונוער במועצה הלאומית לשלום הילד, מתארת ברשימתה¹⁴ קשיים טכניים ביישום הוראותיו של חוק חובת הדיווח, הבאים לידי ביטוי בקצר התקשורת בין המדווח לשירותי הרווחה. לדבריה, לא פעם, חוסך המדווח בפרטים על מנת לטשטש את זהותו. גם מדווחים המגיעים מקרב המשפחה מצפים לעתים להתערבות, בעוד שלא תמיד זו מוצדקת. ומאידך גיסא, קיימות משפחות שמעוניינות להימנע מהתערבות חיצונית אך דורשות סיוע והכוונה חיצוניים. ייתכן גם קצר אפשרי בין גורמי טיפול שונים, כגון בין הצוות החינוכי בבית הספר שבו התעורר החשד למעשה הפגיעה לבין שירותי הרווחה שהדיווח הגיע אליהם.

נירית פסח¹⁵ מתארת את חובת הדיווח במערכות הבריאות השונות ואת ההתלבטויות המקצועיות של הרופא המטפל בעת שמתגלה הצורך בדיווח. בין היתר, מדובר בחשש שמא המשפחה המטופלת תזנח את הטיפול בעקבות הדיווח. היא מציינת גם שהרופאים הם חסרי ידע מקצועי בתחום הסוציאלי, מה שמקשה עליהם לשקול את צעדיהם בכואם להחליט אם לדווח כאשר עולה חשש להזנחה או לאלימות בילדים. גם

13 מרים פבר "בין 'טיפולי' ל'פלילי': חובת הדיווח מנקודת ראותם של פקידי הסעד" משפחה במשפט ג-ד 347 (2010-2009).

14 במסגרת "שולחן עגול – לדווח או לא לדווח – זו השאלה: רב-שיח בעניין חובת הדיווח במערכות ציבוריות שונות ובקרב הציבור הרחב" משפחה במשפט ג-ד 401, 420 (2010-2009).

15 שם, בעמ' 410.

היעדר הקשר המתמשך והרציף לצורכי מעקב, בין הרופא המטפל לבין שירותי הרווחה, במקרים שבהם דווח אודות חשד, מקשה על הטמעת הלמידה של הצוותים הרפואיים לעניין השאלה מתי יש לדווח. בעיות אלה ואחרות מביאות למצב שבו אחוז המקרים המדווחים על ידי רופאים הינו נמוך יחסית. פסח מעלה הצעות לשיפור.

בתיקון מס' 94 לחוק העונשין¹⁶ הורחבה חובת הדיווח על עבירות מין בקטינים במשפחה, גם למקרים שבהם קיים חשד כי הפוגע הינו קטין (בן משפחה) בעצמו. במאמרו של איריס עדניה-נץ וטליה אתגר,¹⁷ נדונות המגמות החדשות המשתקפות מהאמנה בדבר זכויות הילד¹⁸ בראי תיקון מס' 94. בעיקר, באשר לדרישה מהרשויות לטפל גם בפוגעים קטינים הנמצאים מתחת לגיל האחריות הפלילית, ולא רק בנפגעים. המחברות טוענות כי דרישה זו נובעת מההכרה בזכויות הילד, גם בזכויות הילד התוקף ולא רק הנתקף. ילדים תוקפים מינית הנמצאים בגיל האחריות הפלילית יישפטו על פי חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול),¹⁹ ובדרך זו יכול שיורשעו ושירצו את עונשם על פי צו טיפול. בכל אופן, הם יזכו לפיקוח ולליווי במסגרת תכניות שונות שמפעיל משרד הרווחה. מנגד, ילד תוקף מינית הנמצא מתחת לגיל האחריות הפלילית עלול למצוא עצמו "נופל בין הכיסאות" ללא מסגרת טיפולית ראויה שתאפשר לו לממש את זכותו לשיקום. טיפול בילדים אלה ייעשה אך מכוח חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960,²⁰ שאינו מהווה, לעניין זה, מסגרת הולמת לטיפול בילדים אלה, הזקוקים, לדעת המחברות, לטיפול ייחודי דווקא מפאת גילם המוקדם, שכן זהו שלב בו ניתן עדיין לשקמם. הן מבקרות את המצב הקיים בישראל ומעלות הצעות להרחבת הטיפול המקצועי על ידי שימוש בעקרונות הנובעים מהאמנה בדבר זכויות הילד בפרט, ומהשיח המשפטי בכלל, כגון הזכות לכבוד, עקרון השוויון, העיקרון בדבר טובת הילד, ועוד.

גם שוש צימרמן ובטי ריטבו ממשרד החינוך מדגישות ברשימתן²¹ את חשיבות הטיפול המוקדם בילדים תוקפים מינית, בין היתר לצורך חיזוק ההידברות בין הערוץ החוקי, קרי חובת הדיווח וההליך הפלילי, לבין הערוץ הטיפולי, קרי עבודתם של פקידי הסעד. צימרמן וריטבו עומדות גם על דילמות נוספות הנובעות מיישומה של חובת הדיווח, כגון החשש מפני תיוגו של הקטין הפוגע כעבריין מין, דבר העלול לפגוע קשות

16 לעיל ה"ש 7.

17 איריס עדניה-נץ, טליה אתגר "איזה מין ילדים? הטיפול בילדים תוקפים מינית בראי האמנה בדבר זכויות הילד" משפחה במשפט ג-ד 199 (2010-2009).

18 האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, כ"א 31, 221 (נפתחה לחתימה ב-1989).

19 ס"ח 134.

20 ס"ח 311.

21 במסגרת "שולחן עגול – לדווח או לא לדווח – זו השאלה: רב-שיח בעניין חובת הדיווח במערכות ציבוריות שונות ובקרב הציבור הרחב" משפחה במשפט ג-ד 401, 402 (2010-2009).

בעתידו. כן הן דנות בפרשנות החוק, לדוגמה, לעניין השאלה אם יש לדווח גם על עבירות המתבצעות מחוץ לכותלי בית הספר.

מאיר-דב ברקוביץ', לשעבר קצין ייעוץ וחקיקה במדור נוער במטה הארצי של המשטרה, בחן בכנס את הדילמות העולות מחובת הדיווח מזווית עבודתה של המשטרה, ובהן, לדוגמה, הענקת חיסיון למדווח והחשש שחיסיון כזה יפגע באיכות הדיווח ובעבודת המשטרה. הוא דן בטיפול בדיווחים אנונימיים, כמו גם בבעיית ההצפה בדיווחים רבים שמתברר כי אינם מצדיקים את התערבות המשטרה.²²

בין הדילמות העולות מיישומה של חובת הדיווח אצל הגורמים השונים, קיימת גם השאלה בעניין החריג לדיווח. פקידי הסעד, האמונים על קבלת דיווחים ועל העברתם לרשויות האכיפה, מוסמכים במילוי תפקידם להפנות דיווחים לוועדות פטור מיוחדות שבסמכותן להעניק פטור ממסירת דיווח למשטרה. ועדות הפטור פועלות מכוח סעיף 368ד(ו) לחוק העונשין, אך אין בנמצא מקור נורמטיבי כלשהו המסדיר את עבודתן השוטפת, לרבות סדרי עבודה וקביעת קריטריונים למתן הפטור מדיווח.

דרורה נחמני-רוט, ששימשה כיושבת-ראש ועדת הפטור מדיווח, בפרקליטות מחוז ירושלים, מתייחסת לעבודתה של ועדת הפטור.²³ היא עומדת על יתרונותיה של ועדת הפטור, ובהם במיוחד הזמן שבו ניתן בינתיים להכין את הקטין כראוי להליך הפלילי, במיוחד בפן הנפשי. נחמני-רוט סוקרת גם את הטיפול במקרה שבו הקטין הוא התוקף ואת המתח בין דרישת החוק לדיווח ולהעלאת הפרשה על המסלול הפלילי לבין השאיפה לטפל במקרה בדרכי טיפול מקצועיות. היא מוסיפה ועוסקת בהרחבה בקריטריונים למתן פטור מדיווח, שהם תוצר של ניסיון שנצבר בוועדות הפטור. היא סוקרת גם את הפטור זמני מדיווח עד שתחלוף הסכנה לשלומו של הנפגע, פטור שאינו מופיע בחקיקה אלא הוא תוצר הפרקטיקה, ומנסה לתחם אותו.

צוות בינמשרדי שהוקם ביוזמתה של מרים פבר, לשעבר פקידת הסעד הראשית לחוק הנוער במשרד הרווחה ובשיתוף עם גורמים חיצוניים, בחן כמה הצעות לתיקוני חקיקה לחוק חובת הדיווח. ענת אסיף ממשרד המשפטים,²⁴ שנמנתה עם חברי הצוות הבינמשרדי, סוקרת ברשימתה כמה שאלות עיקריות שבהן עסק הצוות והצעות שהועלו במהלך דיוניו. כך היא סוקרת את גבולות סמכותו של פקיד הסעד אל מול המשטרה ווועדות הפטור, ואת היכולת להחזיר את הגלגל לאחור במקרה שבו בוחר המדווח

22 ראו גם: מאיר-דב ברקוביץ' "היבטים משטרתיים של חקירת פגיעות והתעללות בילדים" התעללות והזנחה של ילדים בישראל 209 (דבורה הורוביץ, יורם בן-יהודה ומאיר חובב עורכים, התשס"ז).

23 דרורה נחמני-רוט "התנאים לקבלת פטור לפקידי הסעד מדיווח למשטרה על עבירות בילדים" משפחה במשפט ג-ד 379 (2010-2009).

24 ענת אסיף "חובת הדיווח על עבירות בקטינים ובחסרי ישע: לקחים מדיוני צוות בינמשרדי והרקע לתיקון מס' 94 לחוק העונשין" משפחה במשפט ג-ד 367 (2010-2009).

(ייתכן שבאופן שרירותי) לפנות ישירות למשטרה, שאז הדיווח אינו עובר אצל פקיד הסעד ואינו מגיע לוועדת הפטור. היא מתארת את הצעות הוועדה לעגן בחקיקה את נהלי עבודתן של ועדות הפטור, ואת המלצותיה שהיוו בסיס לעמדת הממשלה בדיוני הכנסת לקראת תיקון מס' 94 לחוק העונשין.

השופטת תחיה שפירא מבית המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו,²⁵ דנה, בסופו של הכנס, בהישגים הניכרים בעקבות חוק חובת הדיווח; בהעלאת המודעות למקרי התעללות והזנחה בקטינים; במתן האפשרות לספק הגנה מהירה לנפגעי העבירה; בסיוע להפסקת קשר השתיקה בקרב נפגעי העבירה והסכיבה הסובבת אותם, ובעקבות זאת גם העמדה לדין של הפוגעים. השופטת שפירא דנה במסגרת הנורמטיבית להתערבות בתא המשפחתי בלי להתעלם מהעיקרון הבסיסי שלפיו המשפחה היא בסיס הקיום החברתי. לכן, על המשפט להגן עליו, ועל אחת כמה וכמה להימנע מלפגוע בו, לצד זכותו של הילד לחיים, להישרדות ולהתפתחות. היא מרחיבה על הצורך של בתי המשפט להפעיל שיקול דעת וליצור איזון בין זכויות ההורים והאוטונומיה המשפחתית לבין זכויות הילד. חלק נכבד מרשימתה מייחדת השופטת שפירא למעמדו המיוחד של פקיד הסעד כנציג המדינה וכבעל תפקיד לפי דין. היא קוראת להכיר בערכם הרב של פקידי הסעד, ובהתאם – בשיקול דעתם להכריע בשאלה אם לדווח, ללא חשש מהאשמות שונות. היא מציעה לעגן בחוק את היותו של פקיד הסעד בגדר כתובת ראשית לקבלת דיווחים, בניגוד למצב הקיים היום שבו הכתובת הינה גם המשטרה. התערבותה של המשטרה תיעשה רק בהתאם לשיקול דעתו של פקיד הסעד שהדיווח הגיע אליו. היא מדגישה כי, בד בבד עם העיסוק בסוגיית הדיווח, אין להזניח את סוגיית הטיפול ומציעה לעגן בחקיקה תוכנית לליווי ילדים נפגעי עבירה.

בנימין שמואלי מציג במאמרו²⁶ את גישת המשפט העברי לסוגיית הדיווח תוך כדי ניתוח מקורות תורניים אקטואליים הדנים בסוגיה זו באופן מיוחד, ובדיווח אודות סכנות באופן כללי. המשפט העברי מתמודד עם המתח הנובע מהשאפה למנוע זליגה של הבעיה המשפחתית אל מחוץ לגבולות הפרט – במטרה למצות את הטיפול בתוך פורום מצומצם, דיסקרטי ומוסדי התחום בגבולות הקהילה – אל מול החשש לחיי הילד והצורך להרחיק אדם מעבירה. הדין העברי מבצע איזונים, אשר, בשונה מהדין הכללי, נכנסים לקלחת האיזונים גם שיקולים קהילתיים: נשאלת השאלה מה מידת שיתוף הפעולה עם רשויות השלטון ונשקל החשש שהילד יילקח מביתו למשפחה שאינה יהודית או שאינה שומרת מצוות. נשאלת גם השאלה אם סכנה מיידית, המצריכה התערבות חיצונית של גורמי האכיפה, טורפת את הקלפים ומחייבת דיווח בכל מקרה,

25 תחיה שפירא "חובת הדיווח על עבירות בקטינים ובחסרי ישע והעצמת מעמדו של פקיד הסעד: מבט רטרוספקטיבי" משפחה במשפט ג-ד 317 (2010-2009).

26 בנימין שמואלי "חובת הדיווח על אלימות כלפי ילדים על-פי המשפט העברי ובהשוואה למשפט הישראלי" משפחה במשפט ג-ד 279 (2010-2009).

גם אם קיימים חששות כאלה. לצד הפערים בין שיטת המשפט הכללית לדין העברי, מצביע שמואלי גם על נקודות השקה מסוימות, כמו לדוגמה, בעניין אי-הגבלתה של חובת הדיווח כלפי בעלי מקצוע דווקא והעדפת הפנייה לאפיק טיפולי על פני הפנייה לרשויות האכיפה, ולו במקרים מסוימים.

כאמור, הכרך מוקדש לכבודה של השופטת סביונה רוטלוי, בעקבות כנס שנערך במרכז לזכויות הילד והמשפחה בינואר 2009, לרגל פרישתה מכס השיפוט. אין ספק שגולת הכותרת של פעילותה של השופטת רוטלוי למען זכויותיהם של ילדים היא עמידתה בראש ועדה שהוקמה בשנת 1997 על ידי שר המשפטים דאז, צחי הנגבי, במטרה לבחון הדין הישראלי ולהתאימו לעקרונות האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד,²⁷ שישראל הצטרפה אליה בשנת 1991. דו"חות הוועדה²⁸ כללו הצעות לתפישה משפטית מתקדמת בדבר זכויות הילד יחד עם הצעות קונקרטיות לחקיקה חדשנית.

בין הדוברים בכנס הייתה תמר מורג, מהוגי הקמת הוועדה ומיוזמיה, ומי ששימשה בתפקידי מפתח באותה ועדה. בפתח מאמרה²⁹ מגוללת מורג את סיפור הקמת הוועדה ואת הליכי עבודתה, את קשייה ומטרותיה. היא בוחנת את השפעתם של דו"חות ועדת רוטלוי על תפיסת זכויות הילד במשפט הישראלי. ממחקרה עולה כי הפסיקה הישראלית הפנימה רעיונות אשר הוצעו בדו"חות הוועדה, לצד עקרונות אשר מקורם באמנה בדבר זכויות הילד. עדות לכך ניתן לראות בהכרת בתי המשפט את זכויות הילד ובהתייחסותם אליהן באופן ייחודי כזכויות עצמאיות המטילות חובות "עשה" על הרשויות, וכזכויות הנושאות מאפיינים התואמים לעולמו המיוחד של הקטין. דו"חות הוועדה הניעו גם תהליך שבו הילד, מושא הדיון, נמצא שותף בהליך הדיוני וחלק בלתי נפרד ממנו, כפי שניתן לראות בחלק מן הפסיקות, אם כי לא בכולן. מורג בוחנת אם הפסיקה אימצה בכלל, ובאופן אחיד בפרט, מודל תיאורטי ויישומי לקבלת החלטות בנוגע לילדים דרך המשגה חדשה של טובת הילד כ"מכלול הזכויות, הצרכים והאינטרסים של הילד", כהצעת הוועדה. מורג קוראת למחוקק להתערב ביתר שאת ליישום המלצותיה של הוועדה.

ראיית הילד כאישיות משפטית עצמאית, ההתחשבות ברצונו והדרישה לערבו בהליך הדיוני הנוגע לגורלו, תוך ייצוגו באופן הולם, מהווה תשתית רעיונית, בין היתר,

27 לעיל ה"ש 18.

28 משרד המשפטים הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה: חלק כללי ודו"חות ועדות המשנה בנושאים הקטין בהליך הפלילי; חינוך; הילד ומשפחתו; השמה חוץ ביתית של ילדים; רצף ההגנה; ייצוג נפרד לילדים בהליכים אזרחיים (2003) www.justice.gov.il/MOJHeb/HavaadLeZhuYot

29 תמר מורג "השפעת הוועדה לבחינת עקרונות היסוד בתחום הילד והמשפט על תפישות העומק של הפסיקה הישראלית" משפחה במשפט ג-ד 67 (2009-2010).

להצעה לתיקון חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981.³⁰ מילי מאסס מציגה במאמרה³¹ את עיקריה של הצעת החוק ואת העקרונות העומדים ביסודה. מאסס רואה בעדותו של הילד גורם שיש בו כדי להביא "לילד מעמד של סובייקט משפטי ומפחיתה ממשקל הסמכות שניתנת למבוגרים להחליט בגורלו". מאסס מסבירה כי המצב המשפטי הקיים אינו נותן ביטוי הולם להכרה בילד כבאישיות משפטית עצמאית. לדוגמה, על אף שהחוק הקיים מכיר בכך שהילד אינו רכושם של הוריו, הוא בעצם מעביר את הבעלות על הילד לעובדי מדינה שמקבלים החלטות גורליות לגביו. הפתרון המוצע למצב דברים זה הינו דרישה להתערבות של בית המשפט לענייני משפחה תוך 24 שעות מהרגע שבו המדינה נוקטת צעד חוקי כלשהו.

נוסף לכך, מאסס טוענת כי, בקבלת החלטות בהליכי אימוץ, לא ניתן משקל ראוי לחשיבות בעבור הילד של זיקתו לקשר הייחוס שלו. הפתרון, לדידה של מאסס, הינו לראות בקשר של הילד עם הוריו יסוד "ייחוס" המתעלה אל מעבר לקשר הפיסיולוגי. מכאן שאין במחדליו של ההורה כדי להביא בהכרח לניתוק הקשר. לפיכך, הצעתה קובעת הסדר של "אימוץ פתוח" כברירת מחדל.

ענייניהם של ילדים נדונים גם מההיבט של הקיום המינימלי בכבוד – הזכות למזונות. הדין העברי מטיל על האב את החובה לזון את ילדיו. החוק הישראלי מחיל חובה זו – בהתאם לדין האישי – על אב יהודי, וקובע כי הדין אשר יחול על האב לעניין זה יהיה הדין העברי.³² במאמרו,³³ עומד יאיר שיבר על חוסר השוויון הנוצר בדין העברי לנוכח שינוי צורת החיים שבה רוב הנשים עובדות ומשתכרות לא פחות מבעליהן, בעוד שחובת מזונות הילד מוטלת דווקא על האב ולא על האם. לנוכח זאת, מציע שיבר לבחון מחדש את הדין העברי הנוהג אל מול הדין האזרחי. הוא עומד על הפתרונות הקיימים כיום במטרה לצמצם את אי השוויון בין הגבר לאישה – אלה העולים בקנה אחד עם הדין האישי (כגון מזונות מדין צדקה) לצד אלה העלולים לנגוד את הדין האישי (כגון החלת עקרון השוויון).³⁴

ענייניהם של ילדים נבחנים בכרך זה גם בהקשר הנזיקי. עמוס הרמן³⁵ דן בנושא ההריון בעוולה, דהיינו, מצב שבו הריון נגרם כתוצאה מרשלנות רפואית בעיקור אחד ההורים, באי אבחון הריון בלתי רצוי, וכדומה. בשונה ממצב עניינים של "הולדה בעוולה", שם

30 ס"ח 293.

31 מילי מאסס "הכרה בילד כאישיות עצמאית: הצעה לתיקון חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981" משפחה במשפט ג-ד 139 (2010-2009).

32 ס' 3 (א) לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), התשי"ט-1959, ס"ח 72.

33 יאיר שיבר "מזונות ילדים קטינים: מגמות חדשות" משפחה במשפט ג-ד 227 (2010-2009).

34 ס' 3 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות).

35 עמוס הרמן "הריון בעוולה" משפחה במשפט ג-ד 97 (2010-2009).

העוולה היא אי אבחון פגם בעת ההריון או אי גילוי מחלה תורשתית של אחד ההורים בטרם ההתעברות, הרי שבמקרה נשוא המאמר, העוולה היא בעצם קיום ההריון. למעשה, אי רצונם של ההורים בהריון מהווה תשתית התחלתית לעוולה זו. סוגיה זו מעלה שאלות רבות. המאמר דן בהצדקת ההכרה בעילת תביעה מסוג זה, ובשאלה הקשה אם ייתכן שבהקשר כזה או אחר ייחשב ילד לנזק, ובמיוחד ילד בריא, גם אם לא היה רצוי; בבחינת ראשי הנזק שמהם עשויים ההורים להיפגע; בשאלה אם שינוי במצב דברים עשוי להשפיע על עצם זכות התביעה ועל גובה הפיצויים; בחשיבותו של המניע הגורם להורים להימנע מלהביא ילד לעולם (כלכלי או אחר) ובהשפעתו על זכות התביעה ועל היקפה, ועוד. השאלות כאן אינן רק שאלות משפטיות-נוזיקיות של הגדרת הנזק והעוולה, של הקשר הסיבתי ושל שיעור הפיצוי. הסוגיה מעוררת דילמות אתיות ומוסריות. הרמן מציע גישה המנסה ליצור איזון ראוי בין הנזק הנגרם להורים כתוצאה מההריון הבלתי רצוי לבין האינטרס החברתי הכללי ואיתו מוגבלות המשאבים המאפיינת את שירותי הרפואה הציבוריים.

אנו מקווים ששיח זכויות הילד, ולא רק בדיני המשפחה אלא גם בתחומי משפט נוספים, לא יירד מסדר היום המשפטי, החברתי והציבורי. קריאה מועילה ומהנה.